

O obrazovanju u perspektivi odgoja za vrijednosti: mali pogled u sadašnjost i prošlost

STJEPAN RADIĆ

U posljednje smo vrijeme svjedoci teških prijevora o obrazovanju. Ono, htjeli ili ne, nužno uključuje odgoj. Čini se da je upravo ta riječ na takav način obremenila pojam obrazovanja da ga se ono, kakvog li paradoksa, poput neželjenoga djeteta, želi riješiti. No vlastito dijete, ma koliko god ga se odricali, po naravi stvari ostaje vlastito. Štoviše, dio nas samih. Bojazan koju pobornici *čistog obrazovanja* pri tome ističu jest da pojam odgoja uključuje svjetonazor koji je uvijek subjektivnoga karaktera. Time pak sebe stavljamo u opasnost odmaka od objektivnoga, neutralnoga, koje se na svim razinama društva postavlja kao ideal. Tako dakle pobornici *čistog obrazovanja*. Valja priznati i sljedeće: potonji ne zastupaju isključiv stav, sažet u izrazu da je obrazovanje tek prenošenje (ulijevanje) znanja, odnosno osposobljavanje za funkciju. Djeca su naime od najranije dobi povjerena institucijama obrazovnoga sustava, koje ih pri tome osposobljavaju za život uopće. Međutim zagovornici, kako ga nazvasmo, *čistoga obrazovanja* drže, i tu je temeljna razlika, da se pojam vrijednosti ovdje treba uzeti u njegovu sekundarnom smislu, što će reći – naglasak se stavlja na tzv. instrumentalne vrijednosti koje dolaze kao nadopuna metodološkom i sadržajnom aspektu obrazovanja poput radišnosti, točnosti, odgovornosti, čestitosti, zalaganja itd. Sve drugo, poput primjerice braka i obitelji, domovine, konačno, vjere, svoje mjesto mora tražiti drugdje. Zašto međutim mi držimo da jedan sustav vrijednosti nužno uključuje drugi? U odgovoru na to krenut ćemo od triju, netom spomenutih entiteta, vrijednosti. One su ponajprije vrijednosti po sebi. Zasigurano, ne na apsolutan način, tj. na onakav da im za aktualiziranje ne trebaju nikakve druge. Upravo suprotno! Entiteti kojima smo u isto vrijeme dali značenje vrijednosti, poput obitelji, svoj će puni smisao kod pojedinaca zadobiti tek onda kada ih nadopune druge, njima srodne vrijednosti. U suprotnom, pokušajmo zamisliti obitelj bez aktivnoga zalaganja u odgovornosti i zajedništvu ili pak domovinu bez radišnosti i pravednosti. Njihovo samo deklarativno zastupanje čini svako društvo bremenito problemima. Istom logikom možemo preciznije promotriti i vrijednosti koje smo označili instrumentalnima, poput već spomenutih radišnosti, točnosti, čestitosti... Mogu li one, pogotovo kada je riječ o djeci i mladima, a zatim i starijima, postojati bez svojih *transcendentalna*, ogoljene u pukoj tehničkoj funkcionalnosti i primjeni? Možemo li primjerice pretpostaviti vrijednost radišnosti onkraj ikakve zajednice, odnosno općega dobra, prema kojemu smo kao bića zajednice upuće-

ni? Smijemo li, konačno, vrijednost zalaganja i tomu prirodene upornosti u nečem odrediti (samo) u pukoj formi dosljedne izvedbe nekoga plana i s tim u vezi djelatnosti, bez upućivanja na neki viši egzistencijalni motiv, kao što je primjerice vrijednosno osmišljavanje vlastita života, među ostalim i kroz postojanost, odnosno upornost? Odgovori se nameću sami po sebi iz jednostavnoga razloga priznanja djece, odnosno osoba općenito, kao cjelovitih bića.

Upućenost instrumentalnih na temeljne vrijednosti očita je dakle po (njihovoj) naravi, tim više kada je riječ o (pre)važnoj stvarnosti kakva je obrazovanje. Pri tome međutim ne mislimo samo na ono temeljno, osnovno i srednjoškolsko. Visokoškolske institucije također sebi ne smiju dopustiti redukciju vrijednosti, odnosno vrlina samo na njihov puki instrumentalni karakter. Ako je njima, za razliku od spomenutoga temeljnoga obrazovanja, svojstvenije istraživanje, tada zahtjev za jasnom i nedvosmislenom potrebom temeljnih moralno-etičkih principa u vidu vrijednosti poput poštenja, istinoljubivosti, pravednosti i dr. ovdje svom silinom isplivava na površinu. Naime svaki obrazovni sustav, visokoškolski tim više, priziva etičko-moralni aspekt *odgoja za vrijednosti* iz jednostavnoga razloga njegova etabliranja u društvu kao časne institucije. Pokušajmo biti konkretniji: budući da ni jedan ljudski čin nije po sebi indiferentan, isto je i sa znanstvenim istraživanjima i općenito djelatnostima u pripadajućim institucijama. U tom smislu danas mora gotovo svaka znanstvena disciplina (ne samo biomedicina i njoj srodne znanosti) unutar neke institucije podastrijeti svojevrсни kodeks dopuštenoga i zabranjenoga, počevši od već spomenutih temeljnih vrijednosti do onih drugih tom znanstvenom entitetu srodnih. U suprotnom, tj. već i samim pukim izbjegavanjem govora o etičko-moralnom aspektu ostavlja se dojam svojevršne proizvoljnosti koja u konačnici uvijek vodi prema kaotičnosti sustava. Svjesno kršenje pak moralno-etičkih principa unutar nekoga znanstvenoga entiteta na djelu je onda kada se primjerice istinoljubivost i poštenje sasvim gurnu na marginu ili ih deklarativno istaknu u vidu pukih formalnih moralno-etičkih propisa isto tako tek formalno ustanovljene etičke komisije/povjerenstava, da bi se samo zadovoljila propisana forma. Moralno-etički kodeks neke institucije nije dakle tek neki dodatak, već je svojevrstan orijentir koji pomaže u izbjegavanju onoga što u znanosti i znanstvenim institucijama nazivamo kršenje moralno-etičkih normi. U tom smislu, kada je riječ o *etičnosti* nekoga znanstvenoga istraživanja, tada je važno istaknuti da ona započinje već u samoj instituciji i, što je vrlo važno, svojevršnim obrazovanjem za vrijednosti.

Iz kratkoga smo prikaza mogli dakle zaključiti da istraživanje u bilo kojem pogledu od filološkoga i književno-povijesnoga do fizikalnoga i biotehnološkoga te (visoko)obrazovanje općenito sa sobom nužno nose zahtjev poštovanja, ali i stalnoga odgoja za temeljna moralno-etičke principe. Ona pak ne bi bila ostvariva da spomenuti obrazovni sustav nije pretpostavio, barem i načelno, prenošenje vrijednosti,

tj. moralnih normi subjektu samoga obrazovanja, kasnije eventualno nastavniku i profesoru, odnosno znanstveniku i istraživaču.

Židovska tradicija i njezino nasljeđe: ima li nas ona čemu poučiti s obzirom na odnos obrazovanja i vrijednosti?

Kulture su i njima pripadajuće tradicije na svoj način vrjednovalе prenošenje umijeća budućim naraštajima i time odgoj općenito, svakako stavlajući naglasak na moralno-etičke norme i principe. Osim grčko-rimske te kasnije kršćanske, za nas bi također važna trebala biti, pomalo i zaboravljena, hebrejska kultura. Prvotno što bi u govoru o njoj trebalo istaknuti jest međunaraštajno pripovijedanje. I prije pisano oblika stjecanja znanja i umijeća pripovijedanje je bilo temeljni aspekt pouke u židovstvu, kao što je to uostalom bio slučaj i u drugima, ovdje istaknutim kulturama, poput grčko-rimske. U potonjoj je uz pripovijedalačku značajnu ulogu svakako igrao i hodajući aspekt prenošenja, ali i razmjene znanja, sažet u nadaleko poznatom izrazu *peripatetika*. Poučavanje je u židovstvu započinjalo u zapanjujuće ranoj dobi – već između druge i treće godine života, dakle tik nakon dojenja, dok dijete još nije (pravo) ni progovorilo.¹ Ovdje se pretpostavlja ne samo direktni već i indirektni vid pouke, sadržan u obredu ponavljanja molitava i drugih obrednih radnji uz koje su nužno dolazile riječi, čemu su djeca bila zarana izložena. Oblici školstva, slični suvremenim inačicama odgojno-obrazovnog sustava, u hebrejskoj su kulturi i tradiciji postojali u obliku rabinskih škola. Istina, samo za mušku djecu. Ustrojstvo reda i poštovanja starijih, tj. učitelja, odgovornosti spram kazane i napisane riječi, cijela plejada kodeksa normi i ophođenja bile su temeljne odlike tih škola usmjerene na proučavanje Tore. Pri tome valja s rezervom uzeti izraz *učenje napamet*. Ono, koliko god podvrgnuto kasnijim kritikama, nije bilo svrha samo sebi, već obredu za koji se pripremalo. Uzmimo jedan neobredni primjer koji osvjetljava ono o čemu govorimo: glumčevo učenje scenarija, koje se ne može događati drukčije doli upravo kao učenje napamet. U tom smislu, hebrejska inačica takvoga pristupa (prvotno) biblijskim tekstovima imala je za cilj osposobljavanje za *dramatiku* obreda, koja se, konstituirana od *riječi* i *djela* zajedno, odvijala upravo na način ponavljanja naučenoga. Ta osposobljenost pak nikada nije gubila iz vida moralne principe poput pravednosti, odgovornosti, čestitosti, ustrajnosti, umjerenosti, konačno, mudrosti, isticane posebno i u zahtjevu židovskih proroka. Tako je na tragu odgoja za vrijednosti židovski koncept poučavanja u vjeri sa sobom redovito nosio i tu nezaobilaznu dimenziju pouke, među kojima se svakako ističe pravednost te posljedično (još naglašenije) zahtjev njezina oživotvorenja, odnosno osuda izostanka u konkretnoj zajednici. Zanimljivost je time veća što je pravednost dolazila u uskom značenju s

¹ A. OZ, F. OZ-SALZBERGER, *Židovi i riječi*, Zagreb, 2015., 17.

onim što danas označavamo pojmom svetosti. O pravednosti pak nije mogao poučavati onaj koji sam nije pravedan. Slično kao i vjera, pravednost se prvotno stjecala ugledanjem na konkretne primjere. To je u židovstvu s obzirom na pouku u vjeri općenito bio otac. Tako je krajnje zanimljivo kod pojmova *učitelj* i *roditelj*, *otac* bilo to da su oni upućeni jedan na drugoga. Učitelj je trebao biti poput roditelja. Sve ono što djetetu želi pravi roditelj treba mu željeti i učitelj. Ni manje ni više! Učenik je učitelja trebao poštovati kao i roditelja. S druge pak strane roditelj je, kako pokazamo s obzirom na najraniju dob, trebao biti (prvi) učitelj. On nije zadužen samo za *kućni odgoj* već i za prvotno stjecanje vještina, umijeća, konačno, znanja u vjeri, ali i životu. *Škola za život* započinjala je dakle u obitelji i u njoj se dovršavala. Upravo pod tim vidom možemo dalje promotriti i suvremeni zahtjev suradnje škole i obitelji. Otac je, konačno, predstavljao model pravednoga i strogoga oca, koji pak nije bio lišen obveze suosjećanja i ljubavi. Nije stoga teško zaključiti da će takva slika biti premještena i na svemogućega Boga Oca.

Moralno-etički aspekt, koji smo posebno istaknuli u prvom dijelu ovoga razmatranja, provlači se i kroz tradiciju odgoja i obrazovanja pojedinih kultura kao što je židovstvo. Pri tome smo istaknuli vrijednost pravednosti kao temelja svih društvenih odnosa, prepoznatu kod Židova još prije svake teorije o društvu. Osim obitelji međutim velik se naglasak stavljao i na vlastiti identitet, tj. naciju iz koje se potjecalo kao vrijednosti po sebi. Židovstvo je od svojih početaka uviđalo da će prave vrijednosti u jednom društvu zaživjeti tek onda ako postanu osobna uvjerenja. Tomu će moći biti tako pak ako se s njihovim prenošenjem kroz odgoj i obrazovanje započne u ranom stadiju života te svakako nastavi dalje kroz formalno obrazovanje.